

УДК 354.84

DOI <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-1.9>

К. С. Фомічов, кандидат юридичних наук,
докторант кафедри права та правоохоронної діяльності
Центральноукраїнського державного університету
імені Володимира Винниченка

КЛАСИФІКАЦІЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Стаття присвячена аналізу сучасної вітчизняної правової думки щодо питання класифікації адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю.

Розглянуто ключові терміни у досліджуваній сфері та їх місце у категоріально-понятійному апараті дослідження – категорії «класифікація», «адміністративні правовідносини», «соціальна захищеність» та «особа з інвалідністю». Актуалізовано що питання соціальної захищеності осіб з інвалідністю потребує чіткої законодавчої регламентації, що передбачає широке суспільне обговорення законопроектів та змін до чинного законодавства.

Вказано, критерій соціальної держави є багатограним, охоплює собою значний масив діяльності державних та громадських інституцій на різних рівнях, але особливе місце при його окресленні займає питання соціальної захищеності осіб з інвалідністю.

Запропоновано авторську класифікацію адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю. Вказано, що проведене дослідження дозволяє чітко розмежувати повноваження суб'єктів соціальної захищеності осіб з інвалідністю, окреслити шляхи вдосконалення їхньої діяльності, розробити та застосувати комплексний підхід до вирішення проблеми приведення чинного законодавства до норм ЄС у досліджуваній сфері, впровадження передового досвіду, розробки перспективного законодавства, правової та інклюзивної освіти осіб з інвалідністю тощо. Визначено, підняте у роботі питання є широким та актуальним, потребує окремого ґрунтовного дослідження. Зроблено висновок, що адміністративні правовідносини у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю базуються на адміністративно-правових нормах, регулюють відносини між державою і фізичними та юридичними особами у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю та спрямовані на забезпечення фізичних та соціальних потреб таких осіб.

Ключові слова: соціальна захищеність, соціальний захист, особи з інвалідністю, класифікація, критерії, адміністративні правовідносини.

K. S. Fomichov. Classification of administrative legal relations in the sphere of social protection of persons with disabilities

The article is devoted to the analysis of modern domestic legal opinion on the issue of classification of administrative legal relations in the field of social protection of persons with disabilities.

The key terms in the researched field and their place in the categorical and conceptual apparatus of the research are considered – the categories «classification», «administrative legal relations», «social security» and «person with a disability». It has been updated that the issue of social protection of persons with disabilities requires clear legislative regulation, which provides for a wide public discussion of draft laws and changes to the current legislation.

It is indicated that the criterion of the welfare state is multifaceted, it covers a significant array of activities of state and public institutions at various levels, but a special place in its definition is occupied by the issue of social protection of persons with disabilities.

The author's classification of administrative legal relations in the field of social protection of persons with disabilities is proposed. It is indicated that the conducted research allows to clearly distinguish the powers of subjects of social security of persons with disabilities, to outline the ways of improving their activities, to develop and apply a comprehensive approach to solving the problem of bringing current legislation to EU norms in the researched area, implementing best practices, developing prospective legislation, legal and inclusive education of persons with disabilities, etc. It was determined that the issue raised in the work is broad and relevant and requires a separate thorough study. It was concluded that administrative legal relations in the field of social security of persons with disabilities are based on administrative and legal norms that regulate relations between the state and natural and legal entities in the field of social security of persons with disabilities and are aimed at ensuring the physical and social needs of such persons.

Key words: social protection, social protection, persons with disabilities, classification, criteria, administrative legal relations.

Постановка проблеми. Приналежність будь-якої держави до когорти сучасних розвинених країн світу передбачає відповідність її національного законодавства та суспільного розвитку низці загальновідомих критеріїв, серед яких, поряд із такими як правова, демократична, незалежна держава, особливо важливим вбачається критерій соціальної держави. Всі ці критерії глибоко взаємопов'язані, і жодна така держава не

може існувати повноцінно при відсутності або неналежному стані хоча б одного із них. Звичайно, в даному випадку мова не йде про держави з авторитарною формою правління.

Зазвичай під соціальною державою розуміють «...соціально орієнтовану державу, що визнає людину найвищою соціальною цінністю, надає соціальну допомогу індивідам, які потрапили у важку життєву ситуацію, у суспільстві» [1]. Таку ж думку висловлюють низка науковців, як підкреслюють, що «кожна цивілізована держава здійснює політику, спрямовану на створення системи соціального забезпечення та охорони здоров'я, працевлаштування населення, підтримку малозабезпечених громадян, недопущення соціальних конфліктів і потрясінь у суспільстві тощо» [2, с. 552]. На їхнє переконання «термін «соціальна держава» акцентує на одній з важливих функцій держави – її активному впливі на соціальну сферу життєдіяльності суспільства, здатності здійснювати ефективну соціальну політику в інтересах найширших верств населення» [2, с. 552].

Отже критерій соціальної держави є багатограним, охоплює собою значний масив діяльності державних та громадських інституцій на різних рівнях, але особливе місце при його окресленні займає питання соціальної захищеності осіб з інвалідністю. Саме стан справ у цій сфері, поряд з багатьма іншими, є тим визначальним та головним показником фактичної, а не декларативної приналежності до провідних розвинутих країн світу.

У свою чергу питання соціальної захищеності осіб з інвалідністю потребує чіткої законодавчої регламентації, що передбачає широке суспільне обговорення законопроектів та змін до чинного законодавства, зворотнього зв'язку з практикою його застосування та наукового супроводження. Під поняттям наукового супроводження ми розуміємо процес, при якому перевіряється й оцінюються потенційне перспективне законодавство щодо дослідження й оцінки протиріч, цілей і принципів, правового забезпечення та доцільності. Воно охоплює загальну перевірку законопроекта, аналіз його принципів, прогнозування правових наслідків тощо.

Одним із головних аспектів наукового супроводження є його теоретична складова, що включає в себе дослідження науковцями фактичних даних та наукових постулатів. Це допомагає в подальшому зробити більш правильні висновки і дає можливість продовжити дослідження за допомогою актуальних та перевірених даних, напрацювань минулих дослідників конкретної проблеми. У свою чергу вважаємо, що важливим чинником соціальної захищеності осіб з інвалідністю є чітке унормування адміністративних відносин у даній сфері, зокрема, питання, що стосуються їх класифікації. Зазначимо, що такі дослідження сьогодні важливі, насамперед, з метою забезпечення особам з інвалідністю відповідний рівень захисту їх прав і свобод.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У різні часи даному питанню приділяли увагу у своїх працях такі науковці, як: Н. Демченко, О. Колесник, О. Бойко, В. Горбач, О. Градинер, В. Осадчий, А. Дьонівець, Л. Коротка, Є. Соболев, О. Балацький, К. Гриняк, А. Дзюба, О. Казакова, А. Ковальова, О. Красносельська, Т. Левицька, О. Романюк, О. Собченко, Я. Стефанюк та інші. Проте неспровокована повномасштабна військова агресія російської федерації проти нашої держави вносить свої корективи, змусила громадськість та державні органи по новому проаналізувати питання адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю, змістити акценти та змінити пріоритети.

Мета статті – на основі аналізу передових досягнень адміністративної науки та практики застосування вітчизняного законодавства розкрити питання класифікації адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи питання класифікації адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю вважаємо за необхідне, перш за все, визначитися з базовими поняттями у даній сфері та їх місцем у категоріально-понятійному апараті даного дослідження. Такими термінами у даному випадку є категорії «класифікація», «адміністративні правовідносини», «соціальна захищеність» та «особа з інвалідністю».

Слід зазначити, що, з одного боку, ґрунтовний аналіз зазначених термінів, враховуючи основну мету цієї наукової розвідки, можливий лише в рамках більш масштабного, ніж наукова стаття, наукового дослідження, з іншого – окремі питання щодо їх трактування на сьогодні вже були предметами досить широких наукових дискусій та отримали відповідне узгодження серед наукової спільноти та законодавче закріплення. Тому у своїй роботі ми лише наведемо найбільш вдалі, з нашої точки зору, визначення згаданих вище термінів та окреслимо їх співвідношення з суміжними категоріями та сферою застосування.

Аналізуючи категорію «класифікація» та враховуючи широту застосування даного терміну слід зауважити, що в межах юриспруденції під ним розуміють процес поділу юридичних ситуацій і правових понять на групи і підкатегорії за допомогою характеристик, властивих для кожної з них. Це допомагає створювати якісну систему, за допомогою якої можна зрозуміти взаємозв'язки між різними юридичними нормами. Класифікація дозволяє правознавцям легше вирішувати правові питання і розуміти складні правові ситуації, допомагає у правовій статистиці та дослідженнях. Подібної думки й О. Адамова, яка, дослідивши поняття правової класифікації, під цим терміном пропонує розуміти «... особливий метод, грамотне використання якого підвищує ефективність правового регулювання, і як особливий прийом законодавчої техніки,

правильне застосування якого сприяє вдосконаленню нормативних актів, і, кінець кінцем, вдосконаленню правового регулювання суспільних відносин» [3, с. 23].

Розкриваючи термін «адміністративні правовідносини» слід зазначити, що під даним терміном ми розуміємо окремих вид правових відносин, які виникають між державою та її громадянами або між іншими юридичними особами у рамках державного управління. Їх слід відрізняти від правових відносин між фізичними особами, які починаються, продовжуються та завершуються за їхнім волевиявленням. Загалом під адміністративними правовідносинами розуміють окремих вид суспільних відносин, що «... виникають у сфері державного управління та врегульовані нормами адміністративного права» [4, с. 99]. Ми підтримуємо думку тих науковців, які вважають адміністративні правовідносини частиною адміністративно-правових відносин та розрізняють їх як співвідношення частини до цілого. Зокрема, до таких науковців можна віднести Ю. Битяка, В. Гарашука та Б. Зуя, а також низку інших, які зазначаються, що «... адміністративні правовідносини – це правовідносини, що виникають на базі адміністративно-правових норм і є юридичною формою відносин в сфері державного управління, де сторони беруть участь як носії прав і обов'язків» [5, с. 35]. По суті коротко різницю між поняттями «адміністративно-правові відносини» та «адміністративні правовідносини» можна сформулювати так: адміністративно-правові відносини регулюють відносини між державою та державними органами, які забезпечують функціонування держави та правову діяльність у галузі адміністративного права. Адміністративні правовідносини ж регулюють відносини між державою і фізичними і юридичними особами у сфері адміністративного права. Саме з такої позиції ми й будемо застосовувати зазначені терміни у своєму дослідженні.

Розглядаючи поняття «соціальна захищеність» слід зазначити, що воно, по-перше, що є похідним від базового терміну «соціальний захист». По-друге, його застосування в юридичній літературі та наукових публікаціях почалося відносно нещодавно. По-третє, незважаючи на спільне підґрунтя, вказані терміни потрібно розмежовувати, адже «... відмінність зазначених термінів полягає у співвідношенні дії та стану. Так, для терміну «соціальний захист» ключовим чинником визначається характер намірів держави стосовно суспільних структур і особи з реалізації соціальної політики або заходів щодо самозахисту, тоді як соціальна захищеність, перш за все, базується на визначенні якісного стану, в якому перебуває особа чи соціальна група» [6]. Отже термін «соціальна захищеність» в залежності від сфери застосування охоплює собою термін «соціальний захист». По-четверте, він є досить широким за своєю суттю, має низку трактувань та застосовується у різних сферах. По-п'яте, як і в ситуації з попереднім терміном, його також слід розмежовувати з терміном «соціальне забезпечення».

На нашу думку термін «соціальна захищеність» необхідно застосовувати в широкому та вузькому значенні. Зокрема, у широкому значенні даний термін слід розуміти як «...конституційне і законодавче забезпечення всього комплексу прав і свобод людини» [7, с. 10], що включає захист і підтримку осіб, які знаходяться в кризових ситуаціях, створення рівних можливостей для всіх суспільних груп, рівний доступ до таких базових ресурсів, як житло, харчування, освіта і здоров'я, соціальних послуг і державної допомоги. У вузькому (зокрема, в сфері захисту прав осіб з інвалідністю) – система заходів для забезпечення соціального статусу та забезпечення різноманітних потреб людей з інвалідністю, що включають матеріальну допомогу, доступ до послуг, освіти, послуг, соціальних та матеріальних пільг, державну підтримку та інші засоби для підвищення їх соціального благополуччя, запобігання дискримінації тощо, за яких такі особи повинні стати повноцінним членом суспільства.

Слід зазначити, що термін «особа з інвалідністю» на сьогодні є законодавчо закріпленим у ст. 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» і під яким законодавець розуміє «... особу зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити їй соціальний захист» [8]. Підкреслимо, що на сьогодні у науковій періодиці ведеться дискусія щодо толерантності застосування терміну «інвалід» в чинному законодавстві України, проте це є темою окремого наукового дослідження.

Отже, розглянувши терміни, які становлять підґрунтя для класифікації адміністративних правовідносин у сфер соціальної захищеності осіб з інвалідністю можемо зробити попередній висновок, що вказаний вид правовідносин базується на адміністративно-правових нормах, регулюють відносини між державою і фізичними та юридичними особами у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю та спрямований на забезпечення фізичних та соціальних потреб таких осіб.

Зрозуміло, що класифікація адміністративних правовідносин у сфер соціальної захищеності осіб з інвалідністю повинна, перш за все, базуватися на загальних критеріях, які, зважаючи на сферу застосування, є різноманітними. Крім того хочемо зазначити, що ситуація з відсутністю єдиного підходу до визначення критеріїв класифікації адміністративних правовідносин серед науковців та практиків додатково збільшує кількість можливих варіантів такої класифікації. На думку Ю.М. Фролова, «це зумовлюється, насамперед, тим, що адміністративним правовідносинам властива широка розмаїтість залежно від характеру й форм управлінської діяльності, її учасників, від того, які функції державного управління реалізуються, від поставлених цілей і завдань тощо» [9, с. 76].

Отже, враховуючи надбання вітчизняної адміністративної науки, можемо адміністративні правовідносини поділяти за: характером управлінських зв'язків (на вертикальні та горизонтальні); порядком дії (у просторі, часі та колом суб'єктів); методом правового регулювання (субординаційні, координаційні та реордінаційні); метою застосування (регулятивні та охоронні); результатом реалізації норм (забезпечувальні, процедурні та процесуальні); ступенем загальності (загальні, міжгалузеві та локальні); формою припису (зобов'язуючі, заборонні, дозвільні, заохочувальні); повнотою приписів (визначені та бланкетні); характером дій зобов'язаного суб'єкта (активні та пасивні); розподілом прав та обов'язків (односторонні, двосторонні та багатосторонні); кількісним складом суб'єктів (прості та складні); терміном дії (одноразові, короткочасні та довгострокові).

Підкреслимо, що даний перелік не є вичерпним і може бути продовжений за рахунок більш спеціалізованих критеріїв, притаманних окремій вузькій сфері застосування. Крім того, продовжуючи думку Ю.М. Фролова, який зазначив, що «більшість елементів загальної класифікації правовідносин поширюються й на адміністративно-правові, як на їх складову частину» [9, с. 76], можливо екстраполювати дані критерії класифікацій й на сферу соціальної захищеності осіб з інвалідністю.

Наприклад, поділяючи адміністративні правовідносини у згадуваній сфері за терміном дії, до одноразових слід віднести одноразові виплати або матеріальна допомога, до короткочасних – адміністративні правовідносини з чітко визначеним терміном їхньої дії (виплати до досягнення певного віку), до довгострокових – з необмеженим терміном дії або ж невизначеним терміном строком існування в часі (пенсійні виплати).

Аналізуючи поділ даного виду адміністративних правовідносин за характером управлінських зв'язків слід підкреслити, що вертикальні адміністративні правовідносини в сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю включають правовідносини державного рівня, що забезпечує дотримання чинного законодавства на території всіх областей. На цьому рівні можна виділити позитивні зв'язки між центральним органом влади та регіональними органами влади, які вирішують питання соціальної захищеності осіб з інвалідністю. Горизонтальні адміністративні правовідносини в сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю включають взаємодію всі суб'єктів такого забезпечення на певному рівні (державному, обласному, районному). Як приклад, на цьому рівні можна виділити позитивні зв'язки між місцевими органами влади та/або органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, засобами масової інформації тощо, які ініціюють та забезпечують розповсюдження необхідної інформації. Тобто включають управлінські зв'язки між різними державними інституціями, а також між державою та іншими суб'єктами соціальної захищеності осіб з інвалідністю.

Найбільш дискусійною є класифікація адміністративних правовідносин у сфер соціальної захищеності осіб з інвалідністю за порядком дії, що пов'язано з широкою сферою застосування даного виду правовідносин та недостатньою науковою розробкою. Зокрема класифікуючи за критерієм «у просторі» адміністративні правовідносини пов'язують зі статусом та компетентністю суб'єкта видання нормативно правового акту та виділяють три групи: територіально дії (державного, обласного, районного, регіонального або іншої окремої адміністративно-територіальної одиниці); загальної та відомчої (галузевої) дії; локальної (організаційної) дії.

Класифікація «за колом суб'єктів» передбачає виділення адміністративних правовідносин залежно від їх поширення на певні групи людей (загальні, особи з інвалідністю, військові, внутрішньо переміщені особи тощо). У той же час, виділяючи адміністративні правовідносини за порядком дії у часі, прийнято поділяти їх на дві групи – з визначеним часом та не визначеним.

Виділяючи адміністративні правовідносини за кількісним складом суб'єктів на прості та складні, слід зазначити, що до простих ми можемо віднести правовідносини, в яких учасники складаються з одного суб'єкта. Наприклад, договір щодо надання певних послуг особам з інвалідністю між державою та громадською організацією. До складних належать адміністративні правовідносини, в яких учасники складаються з двох чи більше суб'єктів. Наприклад, в межах виконання подібного договору між державним органом влади, органом місцевого самоврядування та юридичною особою.

Класифікація адміністративних правовідносин за розподілом прав та обов'язків дозволяє виділити їх у три окремі групи: односторонні – у яких одна сторона отримує права або надає послугу без одностороннього обов'язку із сторони іншої сторони (доручення державними органами проведення різного розу досліджень або моніторингу з дотримання прав осіб з інвалідністю, розробки технологій тощо); двосторонні – адміністративні правовідносини, у яких дві сторони отримують права і надають послуги з обов'язковим виконанням взятих на себе зобов'язань (угода про підряд або угода про партнерство); багатосторонні адміністративні правовідносини – вид правовідносини, у дві і більше сторони отримують відповідні права і надають послуги з обов'язковим виконанням взятих на себе зобов'язань (договір про партнерство у проекті між трьома організаціями або договір про систему взаємодопомоги між чотирма державними установами тощо).

Виділяючи адміністративні правовідносини за характером дій зобов'язаного суб'єкта на активні та пасивні з їх прив'язкою до сфери соціальної захищеності слід зазначити, що до активних відносяться ті

правовідносини, при яких суб'єкт зобов'язаний виконувати певні дії або ж забороняти їх (подати до відповідних органів декларацію, виконати рішення суду щодо усунення перешкод для осіб з інвалідністю, відновити порушені права особи з інвалідністю тощо. У свою чергу до пасивних адміністративних правовідносин відносять ті, при яких в компетенцію суб'єкта владних повноважень входить лише надання відповідних дозволів або сприяти діям інших суб'єктів (узгодити рішення про надання послуг з питань забезпечення перевезення осіб з інвалідністю, рішення про провадження адміністративних процедур тощо).

Розглядаючи класифікацію адміністративних правовідносин у досліджуваній сфері за повнотою приписів необхідно зазначити, що їх прийнято поділяти на визначені та бланкетні. До визначених відносять правовідносини, які підпорядковуються правилам та процедурам, визначеним чинним законодавством, окремими державними та судовими органами. Вони зумовлюють умови діяльності, включаючи доступ до публічних служб та послуг, права і обов'язки користувачів таких послуг тощо. До бланкетних (відсилочних) відносять адміністративні правовідносини, які виникають під час дії правил та процедур, які були бланкетно визначені чинним законодавством, органами державного управління або ж судами. Вони обмежують права і обов'язки сторін, що мають до них відношення, включаючи права та обов'язки користувачів публічних послуг тощо.

Слід підкреслити, що окремі із наведених критеріїв розмежування при класифікації адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю можуть мати деякі спільні ознаки, перехреснуватися або ж не проявлятися в повній мірі.

Висновки. Україна, як держава, яка зовсім нещодавно отримала статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, взяла на себе низку зобов'язань, одним із яких є приведення вітчизняного законодавства у відповідність до норм Європейського Союзу. Як відомо, саме країни-члени ЄС на сьогодні стали взірцем у багатьох сферах, одною із пріоритетних є сфера соціальної захищеності осіб з інвалідністю. Крім того, на сьогодні спостерігається різке зростання цієї категорії осіб серед громадян нашої країни, що пов'язане, насамперед, із веденням бойових дій під час протистояння рашиському агресорові. Саме тому наукові дослідження у зазначеній сфері є актуальними.

Проведена нами наукова розвідка з питання класифікації адміністративних правовідносин у сфері соціальної захищеності осіб з інвалідністю засвідчила, що його ґрунтовне дослідження має не тільки теоретичне, а й вагомим практичне значення, оскільки дозволяє чітко розмежувати повноваження суб'єктів соціальної захищеності осіб з інвалідністю, окреслити шляхи вдосконалення їхньої діяльності, розробити та застосувати комплексний підхід до вирішення проблеми приведення чинного законодавства до норм ЄС у досліджуваній сфері, впровадження передового досвіду, розробки перспективного законодавства, правової та інклюзивної освіти осіб з інвалідністю тощо. Підняте у роботі питання є широким та актуальним, потребує окремого ґрунтовного у кожному його аспекті, що й буде зроблено нами у своїй подальшій науковій діяльності.

Список використаних джерел:

1. Соціальна держава. Вікіпедія: вільна енциклопедія. URL: <https://bit.ly/2Q2DKYs> (дата звернення: 12.01.2023).
2. Соціальна держава. Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. К. : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2003. Т. 5 : П-С. 736 с.
3. Адамова О.С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 19–24.
4. Максименко М. Адміністративні правовідносини: суспільні відносини у сфері державного управління. *Нормативно-правовий журнал*, №3 2018. С. 98–115.
5. Адміністративне право : навч. посіб. для здобувачів вищ. освіти [Ю.П. Битяк, В.М. Гаращук, В. В. Зуй та ін.]. Вид. 6-те, допов. та перероб. з опорою на законодавство станом на 1 квіт. 2021 р. Х. : Право, 2021. 196 с.
6. Котвіцька А.А., Кубарєв І.В. Соціальний захист. *Фармацевтична енциклопедія*. URL: <https://cutt.ly/J8QeCjI> (дата звернення: 15.01.2023).
7. Агавердієва Х.Ф., Іванісов О.В., Лебединська О.С. Соціальне забезпечення і соціальний захист: взаємозв'язок зазначених категорій. *Norwegian Journal of development of the International Science*. 2018. № 17. Р. 8–11.
8. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні: Закон України від 21.03.1991 року № 875. URL: (дата звернення: 16.01.2023).
9. Фролов Ю.М. Види адміністративно-правових відносин, що виникають у сфері вищої освіти за участі вищих навчальних закладів. *Право і суспільство*. 2013. № 5. С. 75–82.